

pidop

Processes Influencing Democratic Ownership and Participation

Zpráva pro účastníky české části mezinárodního výzkumného projektu PIDOP

Jan Šerek

(serek@fss.muni.cz)

Zuzana Petrovičová

(petrovic@fss.muni.cz)

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
Joštova 10, 602 00 Brno

Leden, 2012

Obsah

Úvod	3
1. Účastníci výzkumu	3
2. Zájem o tradiční politiku	4
3. Občanská angažovanost	5
4. Motivace a bariéry	7
5. Vnímaný vliv na politiku	8
6. Sociální normy	10
7. Důvěra v instituce a politiku	11
8. Reakce na společenské problémy	13
9. Národnostní a evropská identita	15
10. Odpovědnost za společenské problémy	15
Závěr	17

Úvod

PIDOP je mezinárodní výzkumný projekt financovaný Evropskou komisí v rámci Sedmého rámcového programu¹. Je zaměřen na zkoumání procesů, které ovlivňují demokratické občanství a participaci v osmi Evropských zemích – Belgii, České republice, Itálii, Německu, Portugalsku, Švédsku, Turecku a Velké Británii. Za Českou republiku je výzkum prováděn Fakultou sociálních studií Masarykovy Univerzity v Brně. Projekt je interdisciplinární povahy a vychází z oborů psychologie, politologie, sociologie, sociální politiky a pedagogiky. Východiskem výzkumu je studium psychologie jednotlivců, a proto se zaměřuje především na zkoumání psychologických procesů, skrze něž působí přímé sociální a kontextuální faktory na občanskou angažovanost a participaci. Cílovou skupinou jsou mladí lidé v období adolescence a mladé dospělosti včetně mladých příslušníků menšin. V České republice věnujeme pozornost, vedle majority, rovněž příslušníkům romské a ukrajinské menšiny. Empirický výzkum proběhl ve dvou etapách – kvalitativní skupinové rozhovory a následné dotazníkové šetření.

Cílem této zprávy je stručně informovat o prvních výsledcích dotazníkového šetření. V první kapitole je představen výzkumný vzorek; v následujících kapitolách potom uvádíme formou grafů popisné statistiky pro vybrané občanské postoje a chování.

1. Účastníci výzkumu

Výzkumu se zúčastnili mladí lidé, kteří žijí v České republice a pocházejí ze tří národnostních skupin (majoritní česká, romská a ukrajinská). Romové byli do výzkumu zahrnuti jako nejvýznamnější menšina bez imigrantského statusu. Ukrajinci byli do výzkumu zahrnuti jako největší skupina s imigrantským statutem.

Ve většině analýz jsme pracovali zvlášť s mladší skupinou ve věku 15-19 let (střední a pozdní adolescence) a starší skupinou ve věku 20-28 let (mladá dospělost).

Při interpretaci výsledků je důležité mít na paměti, že zejména u menšin se nejedná o náhodný výběr z celkové populace. **Výsledky vypovídají o těch mladých lidech, kteří byli ochotni vyplnit náš dotazník, což zdaleka nemusí být reprezentativní vzorek.** Proto je třeba ke všem výsledkům (zvláště pak k meziskupinovým srovnáním) přistupovat s nejvyšší opatrností.

Národnost	Česká	Romská	Ukrajinská
15 – 19 let	99 / 132	79 / 47	45 / 37
20 – 28 let	221 / 367	39 / 38	37 / 46
Celkem	819	203	165

Pozn. Udávané počty jsou rozděleny na **muže / ženy**.

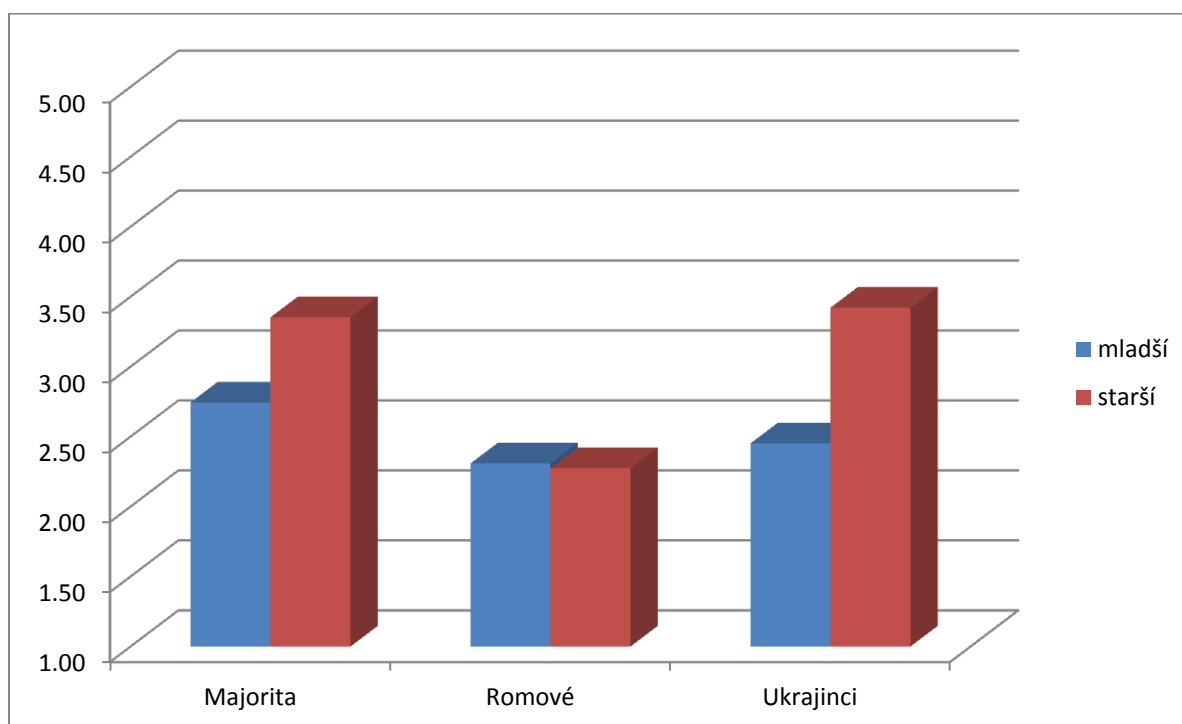
¹ Více informací o projektu v angličtině naleznete na: <http://www.fahs.surrey.ac.uk/pidop/>

Ve všech následujících analýzách nerozlišujeme mezi muži a ženami. Pokud tedy hovoříme o „respondentech“ či „Romech“, děláme tak z důvodu jazykové úspornosti a máme na mysli příslušníky obou pohlaví.

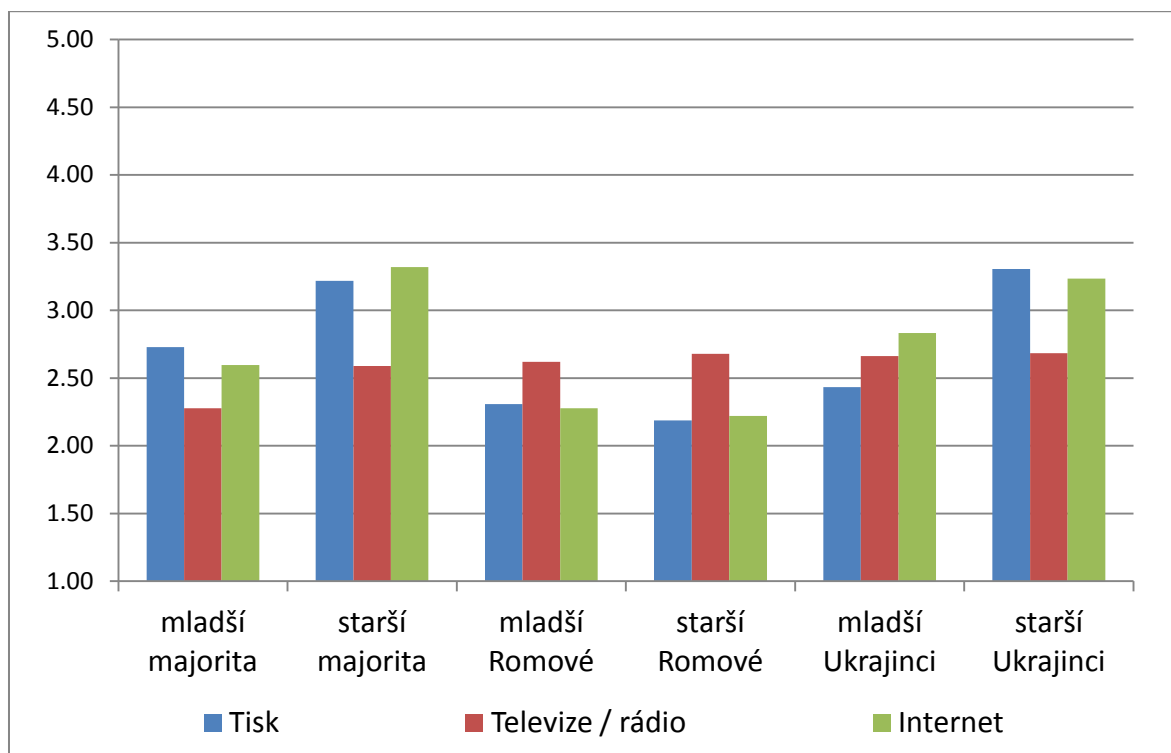
2. Zájem o tradiční politiku

Zájem o tradiční politiku byl zjišťován jako průměr odpovědí na 3 položky: (1) **Mluvím o společenských a politických otázkách se svými přáteli a známými.** (2) **Do diskuzí s druhými vnáším politická a společenská témata.** (3) **Zajímám se o politiku.** Účastníci výzkumu vyjádřili svůj souhlas s každou položkou na pětistupňové škále od „rozhodně nesouhlasím“ (1) do „rozhodně souhlasím“ (5).

Výsledky ukazují, že mladší členové všech tří národnostních skupin mají o tradiční politiku spíše nižší zájem. Oproti tomu starší respondenti se o tradiční politiku zajímají výrazně více. Neplatí to však pro starší Romové v našem výzkumu, kteří se o tradiční politiku zajímají podobně jako mladší skupina.

Dále bylo zjišťováno sledování tradiční politiky ve třech různých médiích (tisk, televize/rádio a internet). Účastníci výzkumu ohodnotili své sledování na pětistupňové škále od „nikdy“ (1) do „každý den“ (5).

Hlavním zdrojem politických informací pro příslušníky majority v našem výzkumu je tisk a internet, přičemž starší podskupina využívá tyto média častěji než mladší. Pro mladší i starší Romy v našem vzorku se zdá být nejsledovanějším zdrojem politických informací televize či rádio. Mladší Ukrajinci se soustředí zejména na internet, případně televizi a rádio, zatímco starší Ukrajinci jsou velmi podobní starší majoritě a sledují politiku nejčastěji v tisku a na internetu.

3. Občanská angažovanost

Občanská angažovanost byla zjišťována systémem více otázek. Otázky pokrývaly 15 různých aktivit (volení, demonstrace, politické diskuze na internetu apod.). Kromě skutečné angažovanosti bylo zjišťováno, jak jsou jednotlivé aktivity podle mladých lidí účinné pro dosažení změny ve společnosti a zda se v budoucnu plánují těchto aktivit zúčastnit. Z výsledků vybíráme pouze několik zajímavých srovnání.

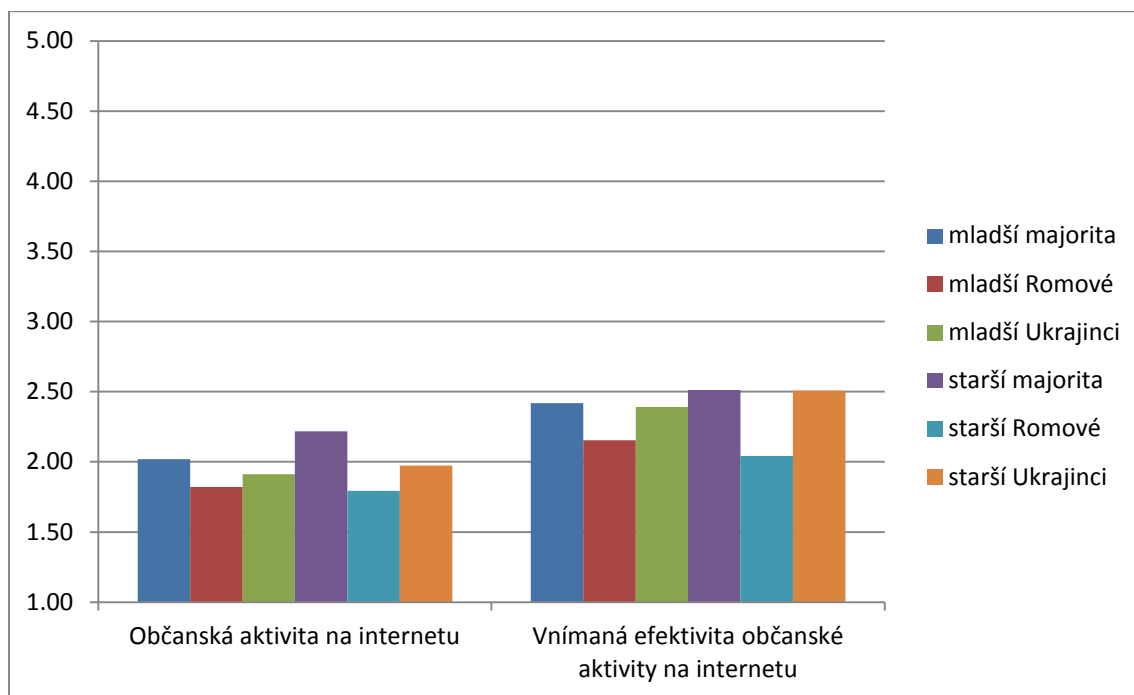
Kterým aktivitám se v uplynulých 12 měsících respondenti věnovali nejčastěji?

	Majorita	
	Mladší	Starší
První nejčastější	Nošení náramku, odznaku či jiného symbolu na podporu nějakého společ./pol. tématu	Hlasování ve volbách
Druhá nejčastější	Přeposílání on-line odkazů na zprávy, hudbu nebo videa se společ./pol. obsahem	Přeposílání on-line odkazů na zprávy, hudbu nebo videa se společ./pol. obsahem
Třetí nejčastější	Dobrovolná práce	Návštěva webové stránky politické nebo občanské organizace

Čtvrtá nejčastější	Přidání se ke skupině na Facebooku, která se vyjadřuje k společ./pol. tématům	Bojkot nebo nákup určitého zboží z pol., ekologických či etických důvodů
Pátá nejčastější	Účast na on-line petici, protestu či bojkotu	Nošení náramku, odznaku či jiného symbolu na podporu nějakého společ./pol. tématu
Romové		
	Mladší	Starší
První nejčastější	Dobrovolná práce	Hlasování ve volbách
Druhá nejčastější	Přidání se ke skupině na Facebooku, která se vyjadřuje k společ./pol. tématům	Dobrovolná práce
Třetí nejčastější	Účast na dobročinné akci/koncertu na podporu nějakého společ./pol. tématu	Návštěva webové stránky politické nebo občanské organizace
Čtvrtá nejčastější	Přeposílání on-line odkazů na zprávy, hudbu nebo videa se společ./pol. obsahem	Účast na dobročinné akci/koncertu na podporu nějakého společ./pol. tématu
Pátá nejčastější	Darování peněz na podporu nějaké společ./pol. tématu nebo orgazinace	Přidání se ke skupině na Facebooku, která se vyjadřuje k společ./pol. tématům
Ukrajinci		
	Mladší	Starší
První nejčastější	Účast na dobročinné akci/koncertu na podporu nějakého společ./pol. tématu	Přeposílání on-line odkazů na zprávy, hudbu nebo videa se společ./pol. obsahem
Druhá nejčastější	Darování peněz na podporu nějaké společ./pol. tématu nebo orgazinace	Hlasování ve volbách
Třetí nejčastější	Nošení náramku, odznaku či jiného symbolu na podporu nějakého společ./pol. tématu	Návštěva webové stránky politické nebo občanské organizace
Čtvrtá nejčastější	Návštěva webové stránky politické nebo občanské organizace	Bojkot nebo nákup určitého zboží z pol., ekologických či etických důvodů
Pátá nejčastější	Přeposílání on-line odkazů na zprávy, hudbu nebo videa se společ./pol. obsahem	Přidání se ke skupině na Facebooku, která se vyjadřuje k společ./pol. tématům

Nejméně populární byly mezi respondenty politické aktivity na hraně zákona (např. pálení vlajky, psaní politických graffiti, nelegální demonstrace apod.). Tyto aktivity byly nejméně oblíbené mezi všemi národnostními i věkovými skupinami. Rovněž byly považovány za nejméně účinné z hlediska dosažení společenské změny.

Oproti většině tradičních výzkumů se náš výzkum věnoval rovněž občanské angažovanosti na internetu. Jedná se o poměrně nový, avšak pro mladé lidi oblíbený prostředek, jak vyjadřovat své názory a usilovat společenské změny. Občanské aktivity na internetu (např. připojení ke skupině na Facebooku, podpis on-line petice, účast na politických diskuzích, on-line protest apod.) byly vnímány jako rovnocenná alternativa k tradičním formám občanské angažovanosti (demonstrace, darování peněz, šíření letáků apod.). Následující graf ukazuje meziskupinové rozdíly v reálné občanské aktivitě na internetu (1 = nikdy; 5 = často) a ve vnímané efektivitě této aktivity (1 = slabá; 5 = silná).

Výsledky neukazují žádné výrazné rozdíly mezi mladší a starší skupinou. Občanská aktivita na internetu se tedy nezdá být výhradní doménou adolescentů, ale je běžná rovněž u mladých dospělých. Co se týče národnostního srovnání, Romové se zdají být k občanské aktivitě na internetu skeptičtější než jejich vrstevníci z majority a ukrajinské skupiny. Tento závěr koresponduje se zjištěním, že členové romské skupiny jsou více než členové ostatních dvou skupin orientovaní na občanské aktivity zahrnující přímý kontakt a pomoc mezi lidmi (např. dobrovolná práce).

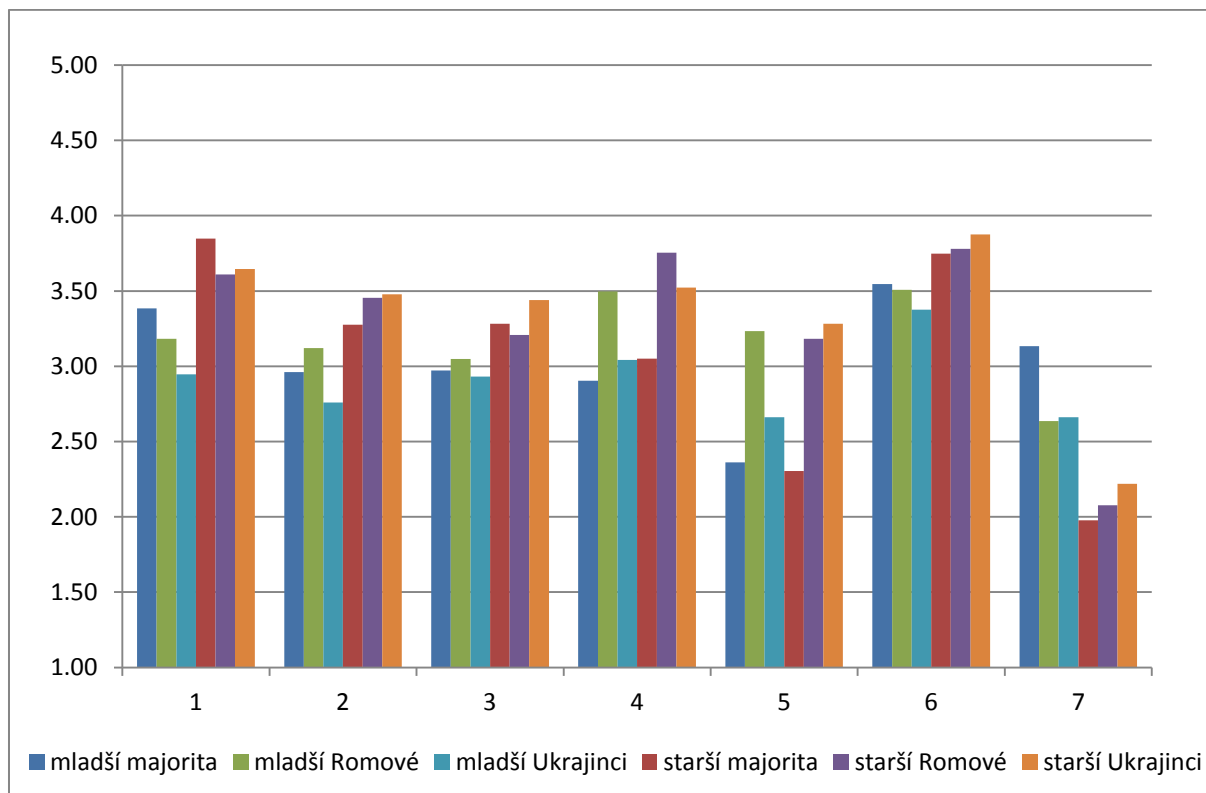
4. Motivace a bariéry

Občansky aktivní i neaktivní mladí lidé mohou mít představu, za jakých okolností by byli motivováni k občanské aktivitě. Naopak mohou mít pro sebe zformulován důvod, proč pro ně není občanská aktivita atraktivní.

Respondenti vyjádřili, nakolik souhlasí s následujícími sedmi výroky na pětistupňové škále od **rozhodně nesouhlasím (1)** do **rozhodně souhlasím (5)**.

1. Účastnil(a) bych se řešení nějakého politického problému, kdybych měl(a) pocit, že mi na něm hodně záleží.
2. Účastnil(a) bych se řešení nějakého politického problému, kdybych se tím mohl(a) naučit nové věci.
3. Účastnil(a) bych se řešení nějakého politického problému, kdybych měl(a) pocit, že mohu ovlivnit druhé lidi.
4. Účastnil(a) bych se řešení nějakého politického problému, protože rád(a) pomáhám druhým lidem.

5. Účastnil(a) bych se řešení nějakého politického problému, protože je to dobrý způsob, jak poznat nové lidi.
6. Účastnil(a) bych se řešení nějakého politického problému, kdyby to pomohlo vytvořit lepší společnost.
7. Neúčastním se řešení politických problémů, protože jsem příliš mladý/á.

Velmi populárním motivem pro občanskou angažovanost u všech skupin je idealistická možnost zlepšit společnost. Příslušníci obou menšin (zejména Romové) se zdají být více orientováni na sociální motivy (rád(a) pomáhám druhým lidem, můžu tak poznat nové lidi) než členové majority. Starší respondenti ve všech skupinách kladou větší důraz na osobní zainteresovanost, možnost naučit se něco nového a možnost mít vliv na druhé lidi než jejich mladší vrstevníci. Nízký věk jako překážku občanské angažovanosti vnímají především mladší příslušníci majority. S přechodem do dospělosti se pak tato bariéra stává méně důležitou.

5. Vnímaný vliv na politiku

Vnímaný vliv na politiku se v odborné literatuře označuje rovněž jako „politická efficacy“. Vnímaný vliv na politiku má několik složek:

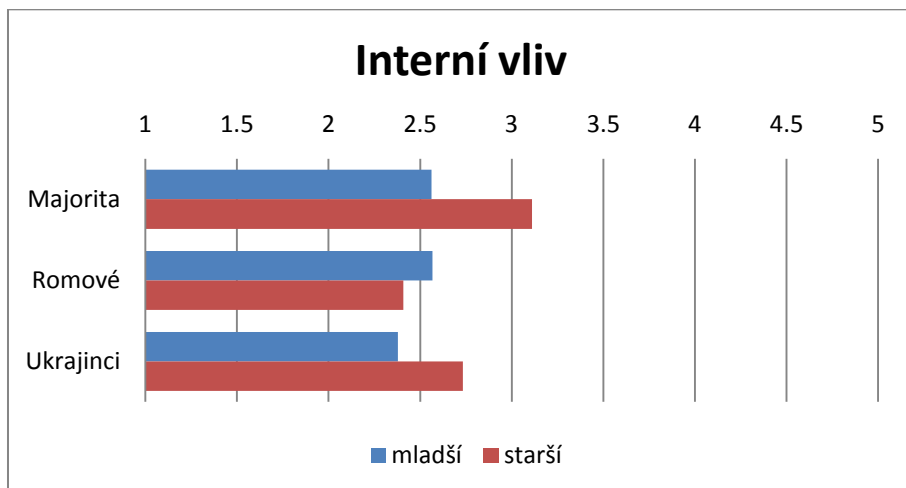
1. **Interní vliv** – nakolik věřím ve **vlastní** schopnosti rozumět politice a působit v ní.
2. **Externí vliv** – nakolik věřím, že politiku lze obecně ovlivnit.
3. **Kolektivní vliv** – nakolik věřím, že jako skupina dokážeme politiku ovlivnit. V naší studii rozlišujeme kolektivní vliv pro

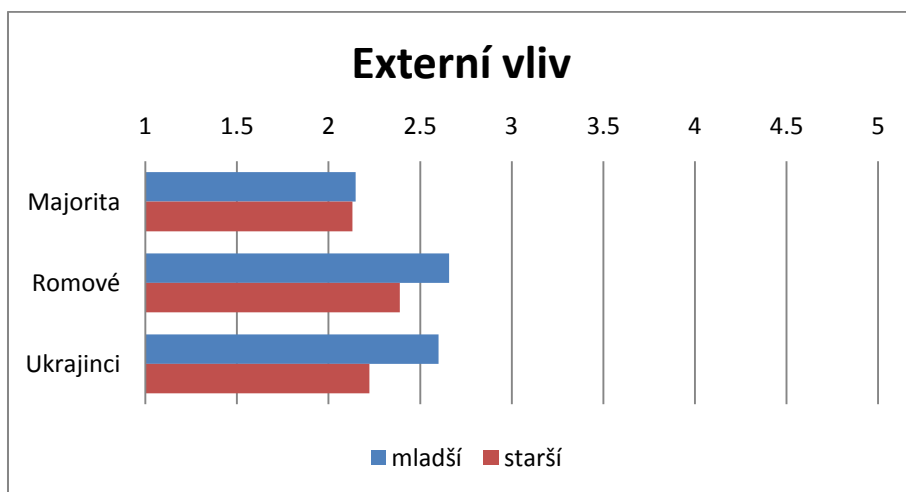

- a. **Mladé lidi** – „My mladí lidé dokážeme politiku ovlivnit.“
- b. **Národnostní skupinu** – „My Češi/Romové/Ukrajinci dokážeme politiku ovlivnit.“

Každá forma vnímaného vlivu byla měřena dvěma otázkami a zprůměrováním získaných hodnot. V každém grafu hodnota 1 znamená žádný vliv a hodnota 5 velmi silný vliv.

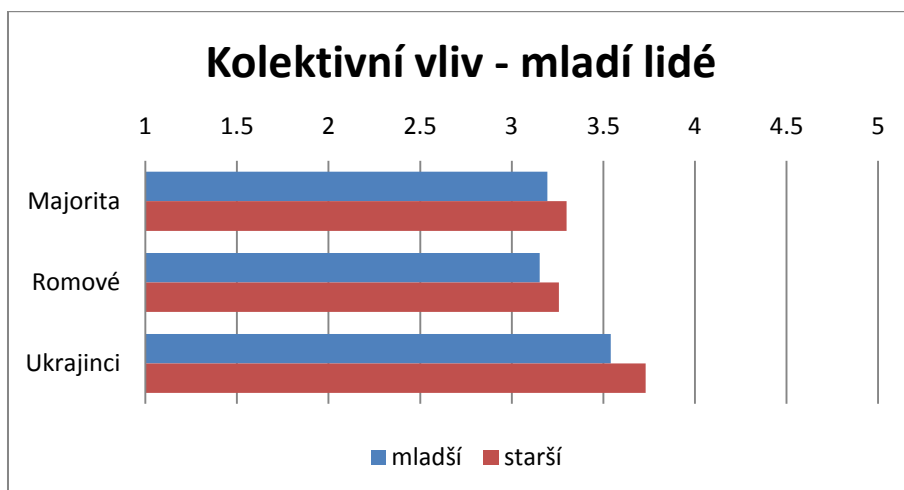

Výsledky naznačují, že mladší účastníci věří ve vlastní schopnost rozumět politice a působit v ní méně než starší účastníci. Neplatí to však pro romskou skupinu, ve které se obě věkové podskupiny výrazně neliší.

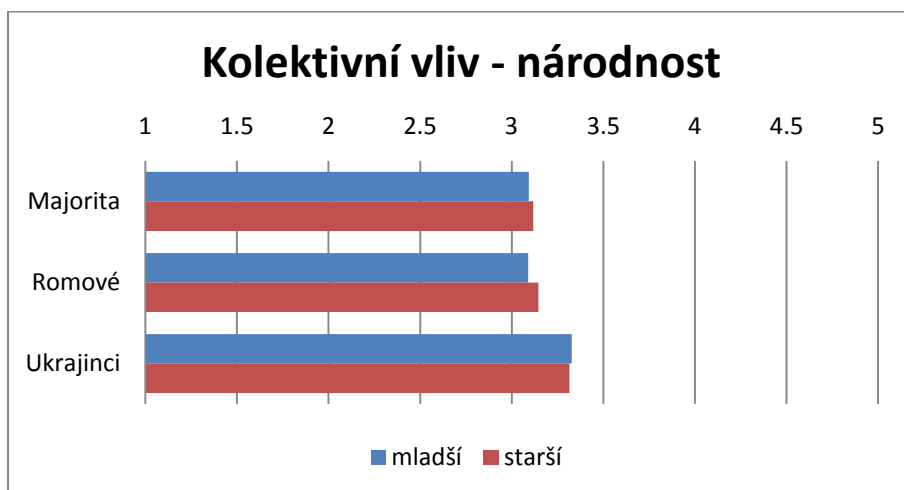

Mladší příslušníci menšin mají silnější víru v možnost ovlivnit politiku než jejich vrstevníci z majority. Starší příslušníci menšin jsou v tomto směru skeptičtější a blíží se hodnotám nalezeným u majority.

U všech skupin se objevuje relativně silná víra ve schopnost mladých lidí (jako skupiny) ovlivnit politiku. Neoptimističtější se v tomto směru zdají být starší příslušníci ukrajinské menšiny.

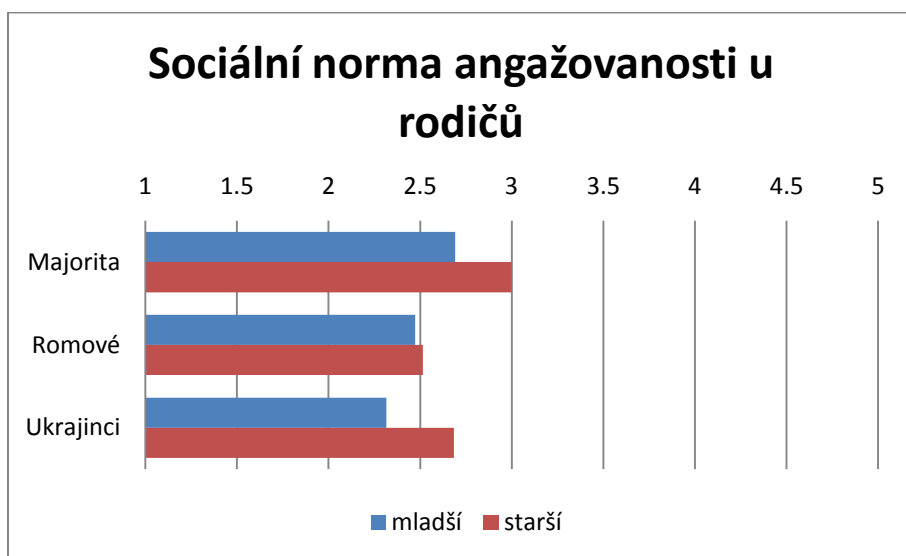
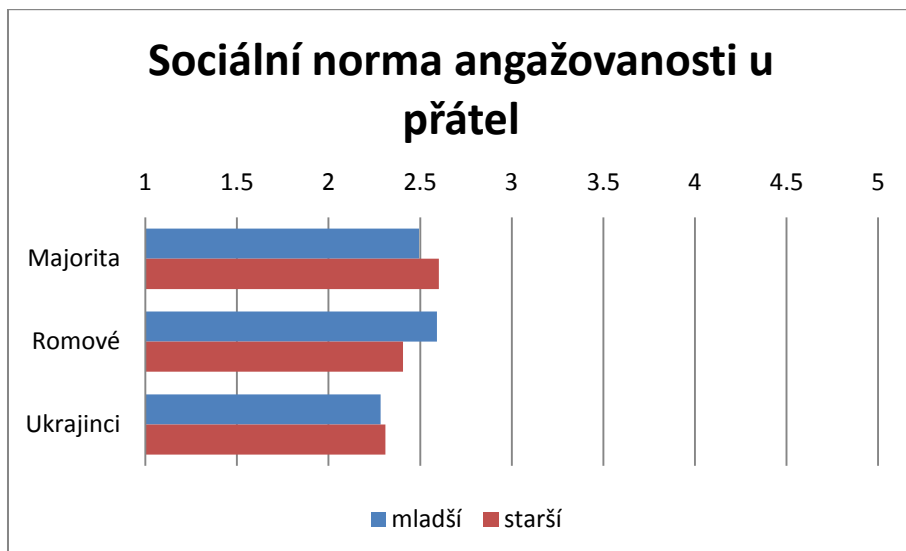

Víra ve schopnost příslušníků vlastní národnosti ovlivnit politiku je velmi podobná u všech národnostních i věkových skupin.

6. Sociální normy

Každá skupina (rodina, vrstevníci atd.) sdílí určité normy jednání. V některých skupinách je běžné chovat se určitým způsobem, v jiných nikoli. Zjišťovali jsme, zda mladí lidé vnímají mezi svými **přáteli** a **rodiči** normu občanské angažovanosti. Sociální norma občanské angažovanosti mezi přáteli byla zjišťována otázkami, zda by přátelé souhlasili s mou angažovaností, zda se sami angažují či zda je podle nich angažovanost prostředkem ke společenské změně. Účastníci výzkumu vyjádřili svůj souhlas s každou položkou na pětistupňové škále (1 = žádná norma angažovanosti; 5 = silná norma angažovanosti). Stejně otázky byly použity rovněž pro zjišťování vnímané rodičovské normy.

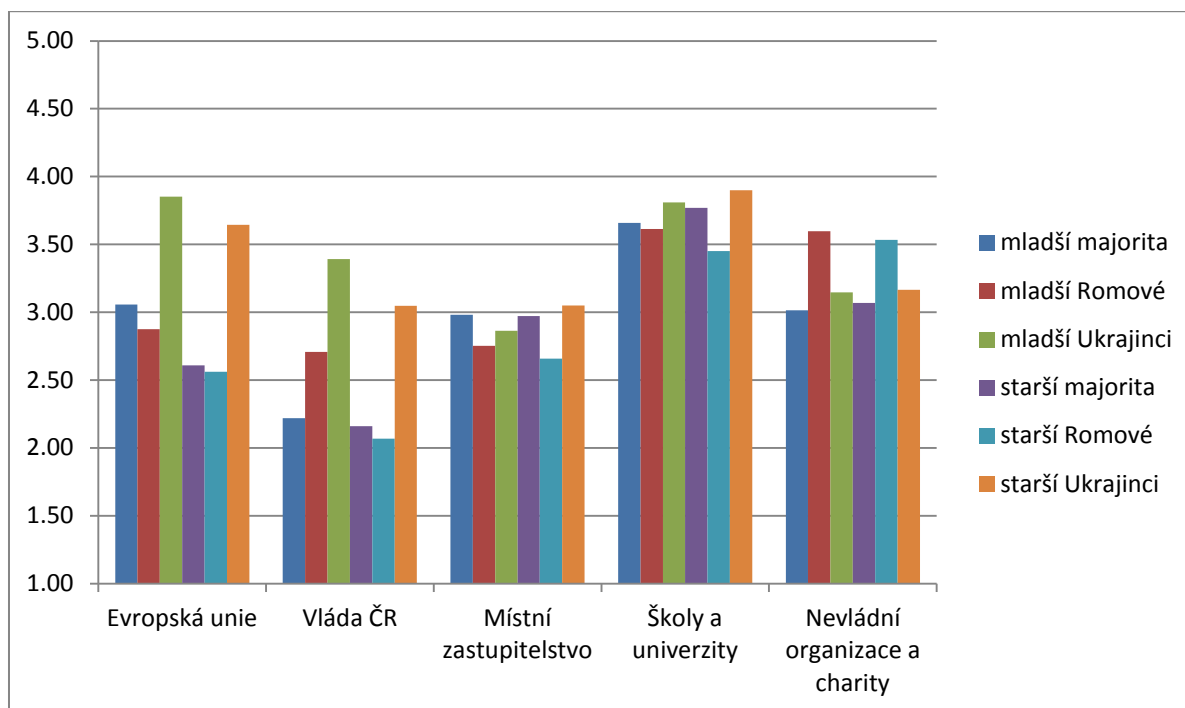

Příslušníci všech skupin vnímají ve svém okolí (rodina, vrstevníci) spíše slabší normu občanské angažovanosti. Výjimku představuje starší majoritní skupina, což však může být dáno převahou vysokoškolských studentů v této části vzorku. Nepotvrdilo se, že by starší respondenti pociťovali mezi svými vrstevníky silnější normu občanské angažovanosti než mladší respondenti.

7. Důvěra v instituce a politiku

Následující analýza ukazuje, jaké důvěře se mezi respondenty těší jednotlivé instituce české společnosti. (1 = žádná důvěra; 5 = plná důvěra).

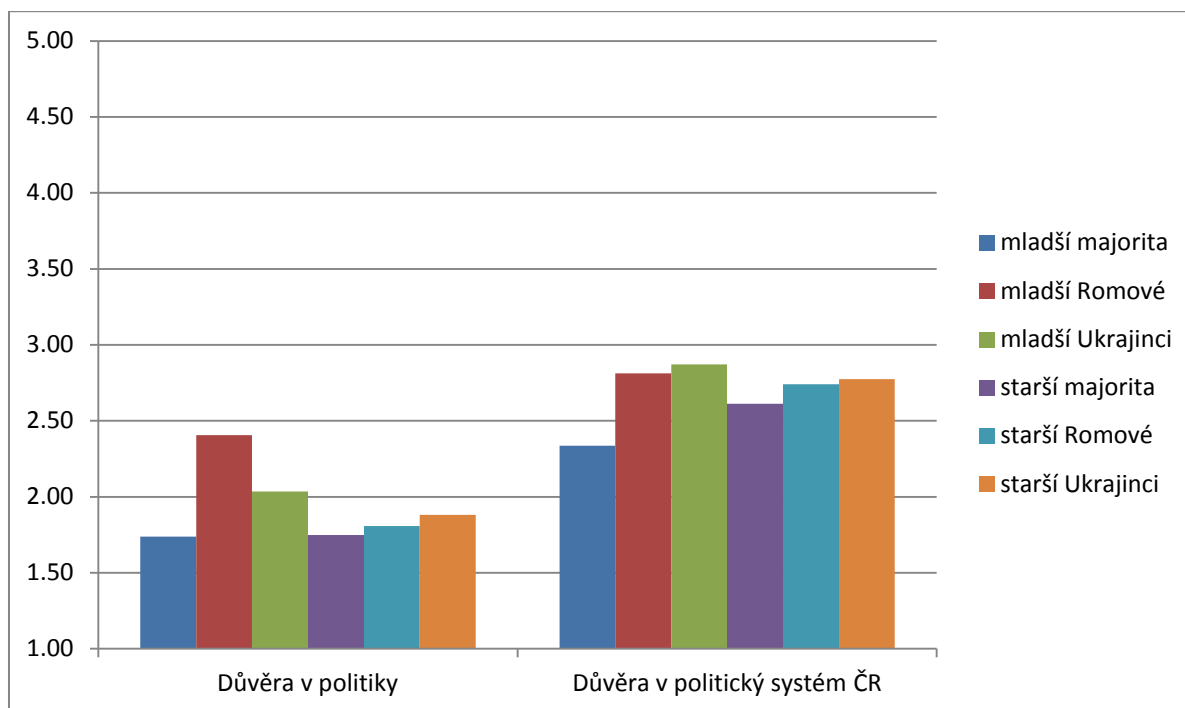

Mezi všemi národnostními i věkovými skupinami panuje relativně silná důvěra vůči školám a univerzitám. Rovněž nevládní organizace a charity mají mezi respondenty důvěru, zejména pak mezi Romy. Z politických institucí mladí lidé nejvíce důvěřují místním zastupitelstvům, na druhém místě je Evropská unie a na posledním vláda ČR. Respondenti ukrajinské národnosti mají výrazně vyšší důvěru v Evropskou unii a vládu ČR než příslušníci ostatních národnostních skupin.

V případě politické důvěry je mnohdy užitečné rozlišit mezi důvěrou v představitele politického systému (politici) a v politický systém jako takový (např. demokracie). Nízká důvěra v politiky například nemusí nutně znamenat, že člověk nevěří ve smysluplnost demokracie. Důvěra v politiky je méně stabilní a často odráží aktuální politické dění, zatímco důvěra v politický systém je trvalejší a více souvisí s hodnotovými a ideologickými orientacemi člověka. Následujícím graf srovnává důvěru v politiky a důvěru v politický systém mezi našimi respondenty. (1 = žádná důvěra; 5 = plná důvěra).

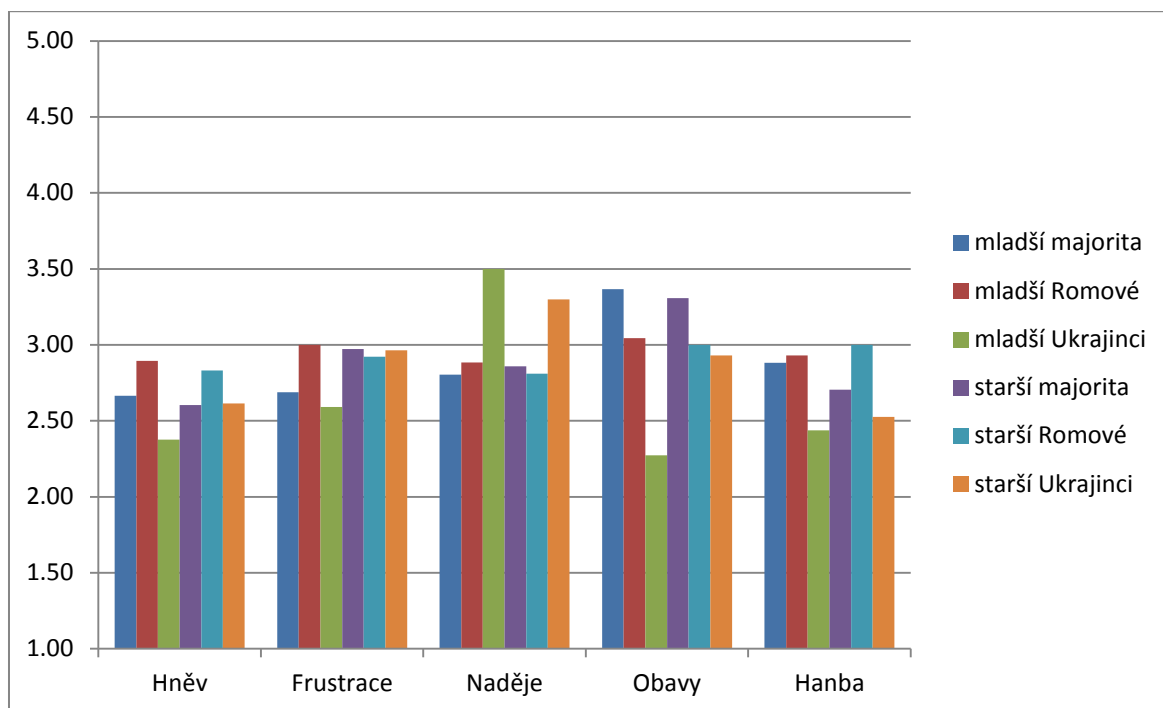
Výsledky ukazují, že téměř všechny skupiny příliš nedůvěřují současným politickým představitelům, avšak jejich důvěra v politický systém České republiky jako takový je podstatně silnější. Nejsilnější důvěra v politiky se objevuje u mladších příslušníků menšin, zejména u Romů.

8. Reakce na společenské problémy

Společenské problémy mohou v občanech vyvolávat celou škálu emocí – od hněvu a frustrace až po naději. Vyjadřované emoce mnohdy souvisejí s tím, jak občané tyto společenské problémy interpretují a jaký jim přiřkládají význam.

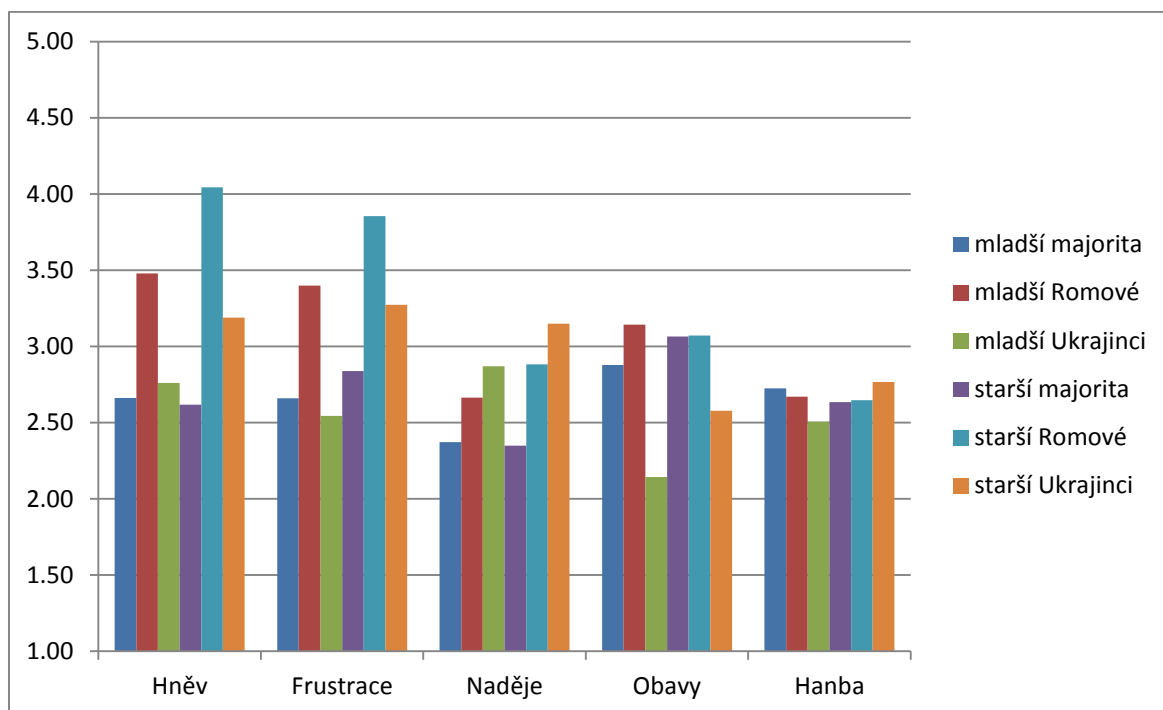
Jaké emoce podle vlastních slov mladí lidé prožívají, když přemýšlejí o **problémech se životním prostředím** v naší zemi? (1 = vůbec; 5 = velmi).

Členové majority v našem výzkumu prožívají ve vztahu k problémům s životním prostředím zejména obavy. Naproti tomu u Ukrajinců dominuje naděje. U Romů se v určité míře mísí dohromady všechny z nabídnutých emocí.

Jaké emoce podle vlastních slov mladí lidé prožívají, když přemýšlejí o **diskriminaci proti menšinám** v naší zemi? (1 = vůbec; 5 = velmi).

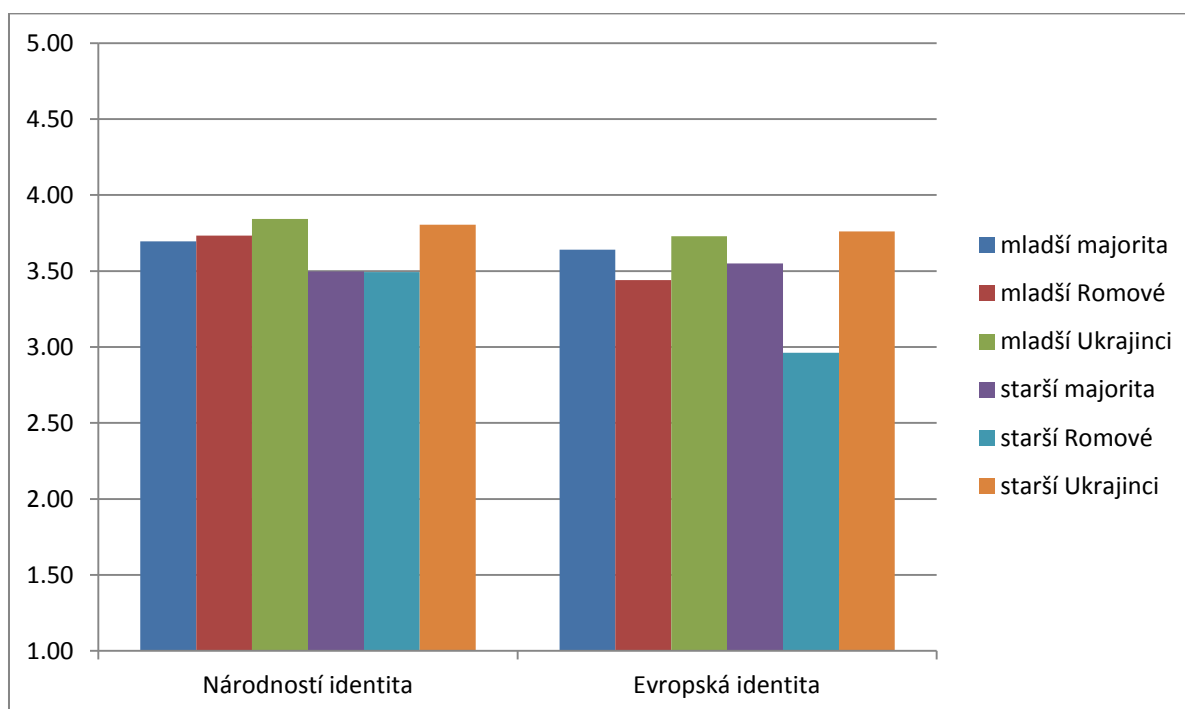
Diskriminace proti menšinám vyvolává u Romů v našem výzkumu relativně silný hněv a frustraci. Členové majority tyto emoce neprožívají tak silně, avšak sdílejí s Romy obavy. Zejména starší členové

ukrajinské skupiny hovoří rovněž o určitém hněvu a obavách, avšak ve stejné míře se u nich objevuje naděje.

9. Národnostní a evropská identita

Členství v určité národnostní skupině může mít pro lidi odlišný význam z hlediska vnímané důležitosti a hrdosti. Status příslušníka menšiny může ovlivňovat, jak lidé prožívají svou národnostní identitu. V současné době nabývá na významu rovněž otázka evropské identity.

Následující graf zachycuje prožívání vlastní národnostní identity (české, romské, ukrajinské) a evropské identity respondentů. Evropská identita je zde vymezena geograficky (území Evropy), nikoli politicky (Evropská unie), aby mohli být do analýzy zahrnuti rovněž lidé s ukrajinským občanstvím. (1 = slabá identita; 5 = silná identita).

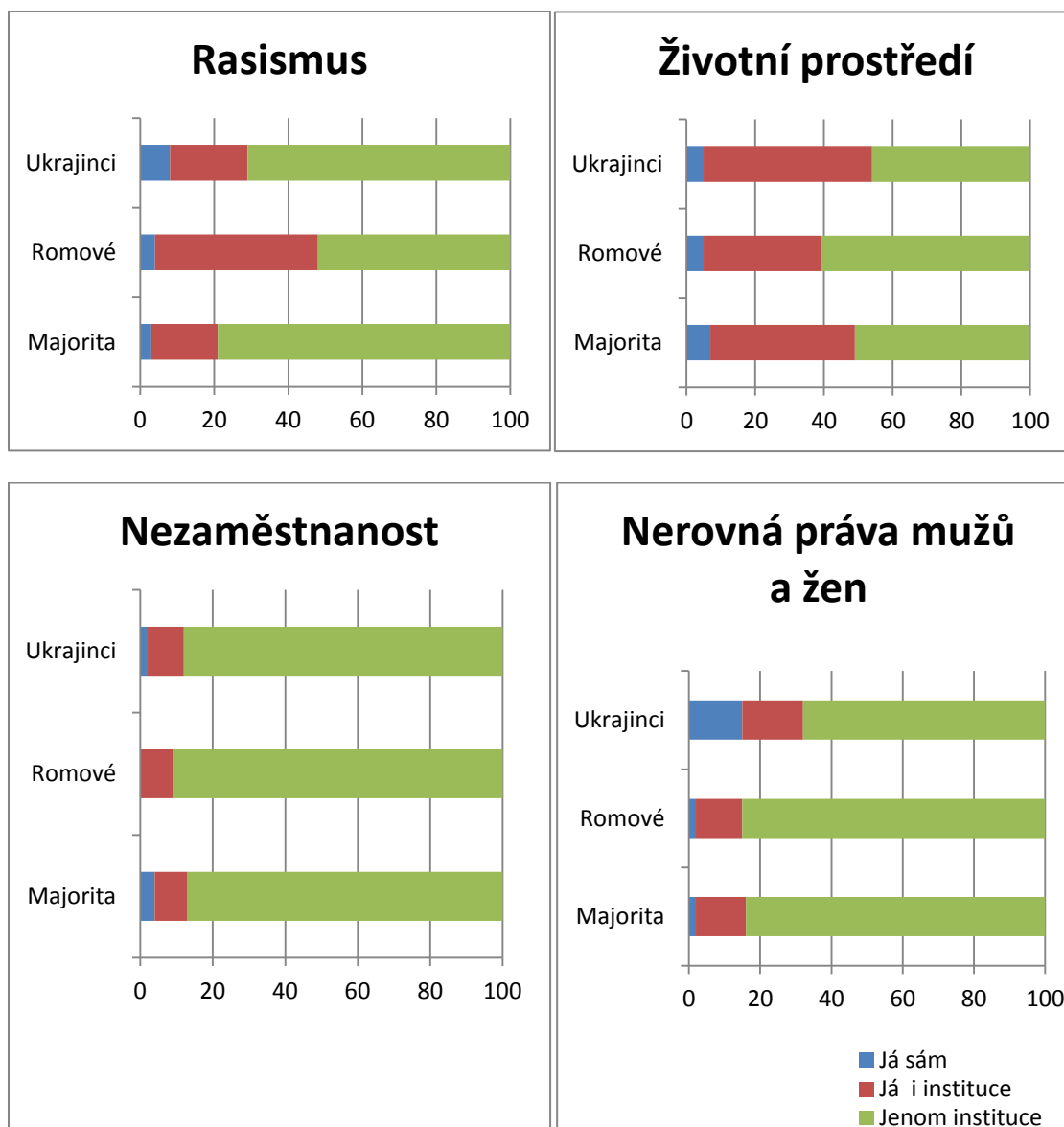
Pro většinu skupin je národnostní identita (česká, romská, ukrajinská) podobně důležitá jako evropská identita. Zároveň se jednotlivé národnostní a věkové skupiny mezi sebou příliš neliší v důrazu na své identity. Výjimku představuje slabší prožívání evropské identity u skupiny starších Romů.

10. Odpovědnost za společenské problémy

Zajímalo nás, jak mladí lidé vnímají otázky/problémy, které se v dnešní společnosti často řeší a jak k nim přistupují z hlediska přisuzování odpovědnosti za jejich řešení. Zeptali jsme se: „Kdo by měl podle Vás něco dělat s následujícími problémy?“: rasismus, nezaměstnanost, životní prostředí a nerovná

práva mužů a žen. Mladí lidé pak označili svou odpověď výběrem jedné, nebo více z následujících možností: já sám, soukromé firmy, neziskové organizace, vláda ČR, Evropská unie.

Ve vnímané odpovědnosti za řešení současných společenských otázek (životní prostředí, rasismus, nezaměstnanost) existují určité rozdíly mezi etnickými skupinami. Minoritní skupiny, obzvláště pak romská minorita, se cítí více odpovědní za řešení otázky rasismu oproti majoritě. U otázky nezaměstnanosti se skupiny významně neliší a shodují se, že tento problém by měly řešit jiné instituce než oni samotní. Naopak nejvíce pociťují vlastní odpovědnost za řešení otázky životního prostředí. Zde se také ukazuje, že starší respondenti sami sobě přisuzují více odpovědnosti než mladší. U problému nerovných práv mužů a žen se romská a majoritní skupina příliš neliší a řešení přisuzují institucím mimo sebe. U ukrajinské skupiny se ale ukazuje, že téměř třetina respondentů cítí odpovědnost za řešení této otázky u sebe nebo u sebe a jiných institucí.

Závěr

Výsledky naznačují, že mezi zkoumanými skupinami existují mnohé rozdíly. Občanské a politické postoje (důvěra, vliv, identita atd.) či chování (angažovanost, sledování medií) mohou nabývat odlišných podob v různých věkových a národnostních skupinách. Každá z těchto skupin si s sebou nese odlišnou zkušenost, např. na úrovni kulturního zázemí, postavení ve společnosti či každodenního života, která se patrně promítá do vztahu k občanské a politické sféře. Naše zjištění nepotvrzují často prezentovaný stereotypní obraz o neangažovaných mladých lidech či příslušnicích minorit. Spíše se ukazuje, že každá z věkových a národnostních skupin má svůj vlastní specifický přístup k občanské angažovanosti. Specifičnost přístupu může souviset s odlišným vnímáním překážek a příležitostí ve společnosti, jak naznačují například odlišné motivace, vnímané normy, pocit vlivu či důvěra, zjištěné v této studii. Ukazuje se, že pokud chceme porozumět fenoménu občanské angažovanosti mladých lidí, nemůžeme je chápat jako jedolitou skupinu, ale musíme vždy zohlednit její různorodost.

Naše studie poskytuje základní obraz o jednotlivých věkových a národnostních skupinách, avšak je třeba mít na paměti, že i v rámci těchto skupin mohou existovat významné rozdíly. Proto je možné, že náš vzorek dostatečně nepokrývá různorodost přítomnou v těchto skupinách. Jak bylo zmíněno v úvodu, nemusí se jednat o zcela reprezentativní vzorek. Zmíněná odlišná zkušenost členů jednotlivých skupin se může navíc odrážet v různém porozumění předloženým otázkám. Například víra ve vlastní schopnost ovlivnit politické dění může mít rozdílné konotace pro patnáctiletého příslušníka minority a dvacetiletého příslušníka majority. K výsledkům je proto třeba přistupovat opatrně a vždy se zamýšlet nad možnými alternativními vysvětleními nalezených rozdílů.

Analýzy obsažené v této zprávě mají pouze popisný charakter. Naše práce tímto popisem nekončí, ale naopak začíná. Naším dalším výstupem budou hlubší analýzy (pro akademické i neakademické účely), které zohlední širší sociální faktory (např. socioekonomické zázemí), jejich vliv na občanské postoje mladých lidí a identifikují procesy, kterými tyto postoje ovlivňují občanskou angažovanost.

Děkujeme všem, kdo přispěli k našemu výzkumu, ať už vyplněním dotazníku, zprostředkováním kontaktů či jakoukoli další formou. V případě otázek nebo zájmu o doplňující informace se neváhejte obracet na autory této zprávy Jana Šerka (serek@fss.muni.cz) a Zuzanu Petrovičovou (petrovic@fss.muni.cz).

